

I. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Володимир Пристинський, Костянтин Краснолуцький,
Тетяна Пристинська

Слов'янський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ),
Всеукраїнський «Фонд розвитку знань» (м. Київ)
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва,
Всеукраїнський «Фонд розвитку знань» (м. Київ)

Анотація

Сущность критического мышления в обеспечении развития психомоторной сферы человека заключается в получении информации из окружающей среды, ее анализе и проектировании решения двигательного задания с желаемым результатом. Критическое мышление в физическом воспитании следует рассматривать как реализацию определенных организационно-педагогических условий, когда учащемуся предлагается проверить гипотезы, применить альтернативные решения, постоянно размышлять и переосмысливать структуру выполняемых движений.

Основу модели реализации критического мышления в физическом воспитании составляют взаимосвязанные компоненты учебно-воспитательной физкультурно-спортивной среды: когнитивная организация, когнитивная деятельность, когнитивные и психомоторные результаты.

Abstract

The essence of critical thinking in the sphere of ensuring human psychomotor development comprises obtaining information from the environment, its analysis and designing the solution of movement task with the predicted result. Critical thinking in physical education should be viewed as the implementation of certain organizational and pedagogical conditions when a student is invited to test a hypotheses, apply alternative solutions, and constantly reconsider the structure of movements performed.

The jist of the model of critical thinking in physical education comprises interrelated stages of educational, instructional, physical education and sports environment: cognitive organization, cognitive activity, cognitive outcomes and psychomotor results.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ученими багатьох країн Європи й США останнім часом ведеться активний дискус щодо більш конструктивного використання елементів критичного мислення в забезпеченні якості шкільної освіти. На наше глибоке переконання українські фахівці в галузі фізичного виховання і спорту не повинні бути осторонь такої актуальної проблеми. Але, на жаль, у сучасному інформаційному просторі України практично відсутні оригінальні, а також фундаментальні наукові пошуки й розробки з даної тематики.

Розвиваючи в учнів критичне мислення логіки, відбувається ефективне формування самооцінки й самоповаги, адекватне ставлення до оточуючої дійсності.

Донедавна інтерес до критичного мислення був переважно зосереджений на традиційних освітньо-виховних моделях (J. Larkin та ін., E. Owen, J. Sweller), в яких можливості його застосування до навчальних умов у процесі фізичного виховання приділялася незначна увага [11, 16]. Для багатьох фахівців ідея інтеграції рухових, пізнавальних і мотиваційних процесів у такій «практичній» дисципліні, як фізичне виховання, може здатися дещо безглуздою. Однак достатньо значна кількість проведених із даної проблеми до-

сліджень показують, що фізичне виховання може і повинно бути ефективним засобом формування в учнів навичок критичного мислення (S. Schwager, C. Labate, 1993; F. Cleland, C. Pearse, 1995, В. Пристинський, К. Краснолуцький, 2010) [20, 6, 18]. Різноманітні дидактичні можливості розвивально-виховного потенціалу занять фізичною культурою і спортом припускають достатність організаційно-педагогічних умов, що сприяють розвитку навичок критичного мислення в учнів будь-якого віку. На нашу думку, яка співпадає з точкою зору R. McBride [15], літературних й інформаційних джерел з цього приводу недостатньо, і їх явно недооцінюють у аспекті наступних положень:

- Як «розуміти» критичне мислення у фізичному вихованні та спорті?;
- Яким чином діти можуть навчитися використовувати прийоми критичного мислення на уроках фізичної культури?;
- Якими навичками вони повинні володіти і яке «задоволення» вони можуть одержувати на уроках, у яких критичне мислення відіграє важливу роль?;
- Чи існує модель, що може допомогти вчителям і тренерам включати елементи критичного мислення в навчання на уроках або в тренувальні заняття?

Отже, актуальність означеної нами проблеми полягає, насамперед, у тому, що вчитель фізичної культури, тренер-викладач повинні засвоїти аксіому про те, що якщо ми навчаємо дітей тому, що знаємо й уміємо самі, то можливості їх навчальних досягнень обмежуються нашими знаннями. Якщо ж ми навчаємо дітей думати, то їх можливість отримати знання безмежна. На жаль, доводиться констатувати, що початкова й середня освіта в Україні все ж таки передбачає переважне використання методів «запам'ятовування», що не може не відбитися на її якості. На нашу думку, певною проблемою сучасної освіти все ж таки залишається

недостатня здатність педагогів і вихователів мислити критично та вчити цьому дітей.

Робота виконана відповідно плану НДР кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації Слов'янського державного педагогічного університету за темою «Оптимізація навчально-виховного процесу з фізичного виховання учнів», а також в аспекті реалізації одного з основних завдань Всеукраїнського «Фонду розвитку знань» щодо «Пропаганди здорового способу життя, коли духовне і фізичне здоров'я, довголіття і працездатність стають провідними життєвими цінностями суспільства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми свідчить, що критичне мислення складається із двох аспектів. По-перше, саме мислення використовує безліч когнітивних навичок, включаючи усвідомлення проблеми, аналіз, зважування доказової бази, оцінку й прийняття рішень (M. Lipman [12], D. Halpern [10], V. Ruggiero [19]). Його другий компонент містить у собі відносини, звички розуму й характерні риси використання когнітивних навичок, детально описані й названі «диспозиціями» (B. Beyer [3], P. Facione та ін. [9], D. Perkins та ін. [17]).

Критичне мислення у фізичному вихованні повинно бути спрямоване на розвиток прагнення створити задоволення від рухів, заохочуючи дітей знаходити й досліджувати оточуюче освітнє й рухове середовище й проблеми, з якими вони зіштовхуються за рахунок стимулювання їхньої пізнавальної активності (NASPE, 1995) [16]. Що стосується фізичного виховання й спорту, то термін був визначений R. McBride, як «рефлексивне мислення, що використовується для прийняття зваженого й обґрунтованого рішення в завданнях, пов'язаних з рухом або викликами» [14; 11].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). *Метою*

нашої роботи є поглиблення знань щодо використання дидактичних можливостей фізичної культури і спорту у формуванні навичок критичного мислення учнів.

Результати дослідження та їх обговорення. Сутність авторської методики полягала в тому, що ми активно інтегрували стандарти й прийоми критичного мислення в дидактичний матеріал шкільної програми з фізичного виховання. Обговорення й дискусії, а також прийоми критичного мислення з постановкою певних запитань дозволяли глибше, і конструктивно аналізувати зміст теми, яка вивчається на уроці, що робило процес навчання більш привабливим та привчало учнів активно мислити.

Фізичне виховання в різних його проявах надає багато можливостей, що сприяють розвитку критичного мислення. З когнітивної точки зору, тіло розглядається як засіб для реалізації критичного мислення, і це визнається вченими. С. Buschneг поділяє таку точку зору, зазначаючи, що «... у фізичному вихованні мислення, почуття й рух являються рівноправними партнерами» [5; 59]. Проведені нами педагогічні спостереження підтвердили також і результати дослідження R. Ennis [8], коли вчителі активно заохочували інтеграцію когнітивного мислення з руховою складовою в учнів початкової школи. Це сприяло тому, що учні були спроможні відповідати на запитання щодо структури своїх рухів, їх сприйняття в часі й просторі тощо. Результати наших досліджень також підтвердили наукову позицію F. Cleland, C. Pearse [7] про те, що здатність генерувати різні моделі руху значно поліпшувалася в дітей молодшого шкільного віку, коли вчителі використовували найважливіші стратегії мислення для забезпечення розуміння структури їх виконання.

Слід зазначити, що одержання інформації з навколишнього середовища, її аналіз і проектування вирішення рухового за-

вдання з бажаним результатом становлять сутність критичного мислення в забезпеченні розвитку психомоторної сфери людини. Учні, використовуючи прийоми критичного мислення, повинні навчитися приймати обґрунтовані рішення про характер завдання, пов'язаного з тим, чи іншим рухом, намагались його аргументувати. Отже, критичне мислення щодо фізичного виховання за визначенням R. McBride слід розглядати як організований процес, у якому учню пропонується перевірити гіпотези, застосувати альтернативні рішення й постійно міркувати й переосмислювати структуру рухів, що виконуються [15].

Слід констатувати, що й в Україні вчителі, які намагаються креативно виконувати свої професійні функції, з успіхом забезпечують реалізацію міжпредметних зв'язків, коли сполучають когнітивні завдання з руховими. Афективна сфера знань пропонує багато можливостей розвивати критичне мислення в процесі фізичного виховання. Це підтверджують і результати багатьох досліджень, проведених у ряді американських шкіл (R. McBride, S. Knight, L. Blit, F. Cleland, C. Pearse) [14, 6, 7], диспозиції яких (готовність іти на обґрунтований ризик, співробітництво, відкритість тощо) підтримують і направляють процеси формування критичного мислення.

Результатом наших педагогічних спостережень, вивчення й осмислення іноземного досвіду було розроблення експериментальної проєктивної моделі функціонування критичного мислення у фізичному вихованні. Її основу склали розроблені R. McBride [14] приписи процесу розвитку критичного мислення, як взаємопов'язаних складових освітньо-виховного фізкультурно-спортивного середовища: когнітивна організація, когнітивна діяльність, когнітивні й психомоторні результати.

Когнітивна організація. Формулювання відповідних запитань

є важливою характеристикою людини, що володіє критичним мисленням. Менш ефективно мисляча людина, як правило, не сприймає достатньо точно навколишнє середовище, а й тому не здатна інтерпретувати наявну в ньому інформацію. Якщо цей етап завершується невдало, а учні не розуміють причини відставання у формуванні рухового образу, то наступна стадія навчання буде менш ефективною, так само як, і наслідки. У цьому разі запитання тренера або вчителя можуть мати навідний характер, а вже самі учні (юні спортсмени) повинні детально аналізувати отриману інформацію. Наприклад, на тематичному уроці з футболу при вивченні техніки удару по м'ячу, ми пропонували осмислити й дати відповіді на наступні запитання:

«У якому напрямку здійснювати пересування, щоб оволодіти м'ячем у найбільш сприятливій ігровій ситуації?»

«Якою частиною ступні вдирити по м'ячу, щоб надати йому оптимальної траєкторії?»

«На яку відстань й у якому напрямку полетить м'яч після мого удару?» тощо.

Після того як визначені й поставлені ті чи інші певні запитання, учень аналізує свої рухи, і здійснює оцінку відповідної інформації, що приводить його до наступної фази в моделі.

Когнітивні дії. На даному етапі, учень уже починає робити первісні судження щодо отриманої інформації, і формує відповіді, які являють собою певні висновки і гіпотези на основі її аналізу. У процесі нашого дослідження на уроках спортивних ігор (баскетболу) учням експериментального класу ми пропонували визначити, і реалізувати три найбільш ефективні способи відправити м'яч у кошик із близької відстані. Це завдання вимагало від учнів використати раніше отриману теоретичну інформацію й руховий досвід, порівнювати й протиставляти спроби,

робити висновки, а потім вибирати рішення та реалізовувати їх через рухові дії.

Когнітивні наслідки й психомоторні результати. У даній моделі когнітивні наслідки й психомоторні результати представлені дещо відокремлено, хоча їх не слід розглядати як щось взаємовиключне. Для того щоб учні змогли оцінити гіпотези, що впливають із попередніх складників моделі, вони повинні їх перевірити. Один зі способів перевірити гіпотезу когнітивне полягає в тому, що учень висловлює вчителю свою думку щодо цієї гіпотези. Якщо це стосується психомоторних функцій, то цю гіпотезу можна перевірити шляхом виконання рухової навички. Проілюструємо це на прикладі уроків гімнастики, де методично доцільно об'єднати певну низку рухових дій у єдину послідовність. Для цього слід наголосити на тому, щоб учні взяли до уваги, як формування однієї рухової навички логічно приводить до початку наступного вміння (когнітивні результати). Виконуючи рухові завдання поточним і груповим методом («по парах»), учні більш успішно засвоювали логіку об'єднання рухових дій у визначену послідовність, а також мали змогу продемонструвати взаємооцінювання відповідно до заданих критеріїв.

Аналізуючи результати проведеного дослідження, ми мали змогу довести обґрунтованість точки зору R. McBride [15], який відзначає, що критичне мислення не обов'язково може бути системною, односпрямованою послідовністю. Учений висловлює думку, що цьому процесу властива циклічність, у ході якої учень виконує руховий акт, а потім оцінює результат. Саме на основі виконаної рухової дії постають додаткові запитання, міняються судження, і висуваються нові гіпотези. Прийняття до уваги наявної інформації, аналіз її в серії організованих «кроків» і екстраполювання її у

вигляді можливих, і бажаних результатів становлять саме сутність критичного мислення у фізичному вихованні.

Наступний короткий фрагмент ілюструє критичне мислення в контексті його реалізації в одній із площин фізичного виховання. Один з експериментальних класів вивчав блок завдань із програми ритмічної гімнастики. Учителем пропонувався відповідний музичний фрагмент, як первісний стимул, попередньо розосередивши клас на «діади» й «тріади», утворивши, так би мовити, 3-х етапну послідовність рухів із заданою програмою (початкова фаза, середина й завершення). Спостерігаючи за руховою організацією «малих» груп, ми помітили, як учні генерують на основі наданої інформації нові ідеї (когнітивна організація). Потім приймалося рішення щодо того, як зібратись в поетапну послідовність (когнітивні дії). Після детального відпрацювання цієї послідовності дій учні обговорювали переваги такого методичного підходу (когнітивні результати), а потім перевіряли його доцільність за допомогою практичного виконання (психомоторні результати). Після цього кожна група виконувала «свою» послідовність танцювальних рухів і коментувала її перед класом із метою подальшого вдосконалення.

Висновки і перспективи подальших розвідок з даного напрямку. Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить, що більш широке впровадження в навчально-виховний процес із фізичного виховання різноманітних методів формування критичного мислення підвищує якість і ефективність занять. Критичне мислення вимагає від учнів більш глибокого аналізу власної навчальної діяльності й результатів її досягнення. Осмислений і конструктивний аналіз дає більш глибоке розуміння сутності пізнаваних процесів, а значить, і більш високі оцінки або показни-

ки тестів. Критичне мислення дає можливість учням бути розкутими, інноваційними, допомагає домогтись успіху не тільки в оволодінні руховою сферою, а й у життєвій практиці в цілому.

Отже, формування критичного способу мислення, як основи інтелекту людини, сприятиме досягненню високого професіоналізму, розвитку прагнення до самовдосконалення й реалізації особистого творчого потенціалу на засадах фізичного доволіття й високої працездатності, приведе до якісного відновлення сучасного суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Москаленко Н. Застосування комп'ютерних технологій для тестування теоретичних знань дітей молодшого шкільного віку /Н. Москаленко, В. Єфімов //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2006. – № 1. – С. 56-60.
2. Москаленко Н.В. Особливості формування інтересу дітей молодшого шкільного віку до занять фізичною культурою /Н.В. Москаленко //Молода спортивна наука України: збірник наук. пр. ЛДІФК. – Л.: НВФ Українські технології, 2007. – Вип. 7. – Т. 2. – С. 46-48.
3. Beyer V. Practical strategies for the teaching of thinking /B. Beyer. – Boston: Allyn & Bacon, 1987. – P. 13-14.
4. Blitzer L. It's a gym class what's there to think about? /L. Blitzer //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. – August (1995). – P. 44-48.
5. Buschner C. Can we help children move and think critically? In W.J. Stinson (ed), Moving and learning for the young child /C. Buschner. – Reston, VA: AAHPERD Publishing Company, 1990. – P. 59-61.
6. Cleland F.E. Young children's divergent movement ability:

Study II /F.E. Cleland //Journal of Teaching in Physical Education. – 1994. – № 13(3). – P. 228-241.

7. Cleland F. & Pearse C. Critical thinking in elementary Physical Education: reflections in a year-long study /F. Cleland, C. Pearse //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. – August (1995). – P. 31-38.
8. Ennis R.H. Discrete thinking skills in two teachers' physical education classes /R.H. Ennis //Elementary School Journal. – 1991. – P. 473-478.
9. Facione P.A. The disposition toward critical thinking /P.A. Facione et al. //The Journal of General Education. – 1995. – № 44(1). – P. 11-25.
10. Halpern. D. Thought and knowledge: An introduction to critical thinking /D. Halpern. – New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. – P. 34-35.
11. Larkin J. Expert and novice performance in solving physics problems /J. Larkin. – //Science. – 1980. – №208. – P. 1335-1342.
12. Lipman M. Thinking in Education /M. Lipman. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – P. 19-58.
13. Logsdon B.K. Physical Education for Children /B.K. Logsdon, K. Barrett, M. Ammons, M. Broer, L. Halverson, R. McGee & M. Robertson. – Philadelphia: Lea & Febiger, 1984. – P. 9-23.
14. McBride R. Critical thinking – an overview with implications for Physical Education /R. McBride //Journal of Teaching in Physical Education. – 1991. – №5. – P. 11; 112-125.
15. McBride R. & Knight S. Identifying teacher behaviors during critical thinking tasks /R. McBride & S. Knight. – Clearing House, 1993. – P. 374-378.
16. National Association for Sport and Physical Education Moving into the future: National standards for physical education. – Reston, VA: American Alliance for Health, Physical Education,

- Recreation and Dance, 1995. – P. 86-89.
17. Perkins D.N. Beyond abilities: A dispositional theory of thinking /D.N. Perkins, E. Jay & S. Tishman //The Merrill-Palmer Quarterly. – 1993. – № 39. – P. 11-21.
18. Pristinskii V.N. New capacity of cross-cultural infospace in forming knowledge base about healthy lifestyle //V.N. Pristinskii, K.K. Krasnolutsky //Інноваційні технології в галузі фізичного виховання, спорту, рекреації та валеології: Електр. збірник наук.-метод. конф. Вип.4: – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2010. – С. 95-99.
19. Ruggiero V.R. The art of thinking: A guide to critical and creative thought /V.R. Ruggiero. – New York: Longman, 1998. – P. 27-31.
20. Schwager S. Teaching for critical thinking in Physical Education /S. Schwager & C. Labate //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. – 1993. – № 64(5). – P. 24-26.

